

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

The Journal of International Social Sciences

Cilt: 28, Sayı: 2, Sayfa: 1-14, TEMMUZ – 2018

Makale Gönderme Tarihi: 06.04.2018 **Kabul Tarihi:** 31.05.2018

ERKEN VE ORTA KALKOLİTİK DÖNEM'DE BATI ANADOLU'DA TEKSTİL ÜRETİMİ: GÜLPINAR BULUNTUSU AĞIRŞAKLARININ İŞLEVLENDİRİLMESİ

Textile Production in Western Anatolia in Early and Middle Chalcolithic Period: On the Function of Spindle Whorls From Gülpınar

Abdulkadir ÖZDEMİR¹

Abdulahap Onur BAMYACI²

ÖZ

Antik Troas bölgesinin önemli bir kutsal alanı olan Smintheion bünyesinde yapılan arkeolojik kazılar sırasında ortaya çıkan Erken Kalkolitik 2 (Gülpınar II) ve Orta Kalkolitik dönem (Gülpınar III) yerleşimleri Batı Anadolu Erken ve Orta Kalkolitik dönem toplumlarında tekstil üretimi ile ilgili önemli veriler sunmaktadır. Prehistorik dönemde Anadolu'da tekstil üretiminin dolaylı arkeolojik kanıtları arasında ağırşaklar, tezgâh ağırlıkları, makaralar ile çanak çömlek kaidesi üzerindeki negatif yün, keten ve hasır izleri sayılabilmektedir. Tekstil üretimine ait direkt arkeolojik veriler ise karbonize olmuş bir şekilde günümüze kadar ulaşan kumaş kalıntılarıdır. Kalkolitik Gülpınar yerleşmesinde yapılan kazı çalışmaları sırasında ise tekstil üretiminin dolaylı arkeolojik kanıtları arasında ağırşaklar ve yoğun bir şekilde çanak çömlek kaidesi üzerindeki negatif yün ve keten izleri olduğu görülmektedir. Bu kanıtlar aynı zamanda tekstil üretimi, dokumacılık ve hasırcılığın yerleşimde önemli bir zanaatçılık aktivitesi olduğunu göstermektedir. 2004-2014 kazı sezonlarında ele geçen toplam 39 ağırşak incelenerek kataloglanmıştır. Ağırşak olarak tanımlanan objeler kilden örnekler olup tipolojik olarak 6 farklı forma sahip olduğu görülmektedir. En sık karşılaşılan tipler bikonik, yarı oval ve basık yarımküre ve kesik koni formu ağırşaklardır. Farklı tipte ve ağırlıkta ağırşakların bulunması dokumacılık için farklı kalınlıklarda iplerin üretilme olasılığını göstermektedir. Diğer yandan ele alınan ağırşaklar Gülpınar ve çevresindeki köylerde geleneksel dokumacılıkta kullanılan etnografik örnekler ile yapılan analogik değerlendirmelerden de yararlanılmıştır. Bu çalışma ile tanıtılan ağırşak tiplerinin prehistorik insanların tekstil üretim geleneklerini anlamamıza ve kullandıkları objelerin işlevlendirilmesine katkı sunması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dokumacılık, Kalkolitik Dönem, Batı Anadolu, Ağırşak, Gülpınar.

ABSTRACT

The Early Chalcolithic 2 (Gülpınar II) and Middle Chalcolithic period (Gülpınar III) settlements identified at Smintheion (Sanctuary of Apollo Smintheus) in the southwestern corner of the modern Biga Peninsula (ancient Troad) in north-western Anatolia have provided important evidence about textile production of Anatolian Early and Middle Chalcolithic societies. Several types of spindle whorls, loom weights, spools and pot bases with negative impressions of woven textiles, mats, and baskets are accepted as indirect evidence of textile production in prehistoric Anatolia. Nevertheless, the direct evidence of textile production is scarce and only represented by carbonized textile remains which were rarely found in archeological contexts. The excavations conducted at Chalcolithic settlements of Gülpınar have resulted in identification of clay objects identified as spindle whorls, pot bases with negative impressions of woven textiles, mats, and baskets mostly related to the textile production. According to these findings it is understood that textile production including mat making was an important craft activity at the settlement. Thirty-nine clay objects including referred to as spindle whorls were catalogued from the 2004-2014 excavations. Spindle whorls at Gülpınar shows that they were represented in six different types. The most common forms are biconical, hemispherical and truncated conical types. The spindle whorls in various

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 23200 Elazığ – Türkiye.
E-posta: aozdemir@firat.edu.tr

² Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen/Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 17100 Çanakkale – Türkiye.
E-posta: aobamyaci@comu.edu.tr

weights and shapes demonstrate the possibility of different types of width of threads, were produced for weaving. In addition, the spindle whorls are also evaluated with ethnographic examples based on traditional weaving techniques in Gülpınar and its vicinity. It is hoped that these tools will contribute to our understanding of long-term conventions in textile production of prehistoric people and in the functional use of these objects.

Keywords: Weaving, Chalcolithic Period, Western Anatolia, Spindle Whorls, Gülpınar.

Giriş

Kalkolitik Gülpınar yerleşimi, Kuzeybatı Anadolu'da Biga Yarımadası'nın (antik Troas) güneybatısında, Gülpınar köyü sınırlarında Apollon Smintheus Kutsal Alanı (Smintheion) sınırları içerisinde yer almaktadır (Şek. 1). Smintheus Kutsal Alanı kazısı, Homeros'un *İlyada* (Homer *II*. I. 37, 390, 431) destanının ana temasını oluşturan Troya savaşlarını konu alan friz ve kabartmalarla sahip M.Ö. 2. yüzyıl Helenistik döneme tarihlenen Apollon Smintheus tapınağı ile ön plana çıkmaktadır (Özgünel 2001, 2003, 2013, 2015). Gülpınar'da prehistorik bir yerleşimin varlığı 1970'li yıllarda ortaya konmuş olmasına rağmen 2004 yılına kadar prehistorik dönem ile ilgili kazı çalışmaları ön planda olmamıştır. Son yıllarda Batı Anadolu prehistoryasında ivme kazanan araştırmalara ek olarak Kalkolitik Gülpınar kültürünün sistematik ve bilimsel yaklaşımlarla araştırılması amacıyla *Institute for Aegean Prehistory (INSTAP)* proje desteğiyle 2004-2014 yılları arasında prehistorik kazılar gerçekleştirilmiştir (Takaoğlu 2006, 2013, 2015; Takaoğlu ve Özdemir 2017).

Yerleşimde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda büyük bir çoğunluğu Geç Helenistik, Roma ve Erken Bizans-Orta Bizans dönemlerine ait mimari ve yapı kalıntılarının altında ve tahribata maruz kalmış şekilde 3 prehistorik tabaka belirlenmiştir. Prehistorik tabaklardan en erken tarihli yerleşim Gülpınar I Geç Neolitik döneme C¹⁴ tarihlemelerine göre ise Gülpınar II evresi (Erken Kalkolitik 2) cal. MÖ 5320-4940 tarihleri arası iskân görmüştür. Yaklaşık olarak MÖ 5600'lerde başlayan ve MÖ 5300 civarında sona eren ve Gülpınar II evresinin öncüsü olarak kabul edilebilecek Erken Kalkolitik 1 evresine ait herhangi bir arkeolojik veriye ulaşamamıştır. Gülpınar II Erken Kalkolitik 2 evresine ait kültür katmanının düzleştirilerek hemen üzerine kurulduğu anlaşılan ve Orta Kalkolitik döneme atfedilen Gülpınar III yerleşimi ise cal. MÖ 4930-4450 arasında iskân edilmiştir.

Gülpınar II ile Gülpınar III tabakalarını, bitişik nizamlı inşa edilmiş, dörtgen ve dikdörtgen planlı, tam plan veren ve çift sıra taştan kuru duvar tekniğinde örülmüş mekânlar karakterize edilmektedir. Erken Kalkolitik II döneme tarihlenen Gülpınar II yerleşimi materyal kültürü öğeleri açısından ağırlıklı olarak Trakya-Balkan kültürleri ile paralellik göstermektedir. Türk Trakyası yerleşimlerinden Aşağıpınar'ın 5-2 evreleri, Hoca Çeşme I evresi, Bulgaristan'da Karanovo-III-IV ile IV evreleri, Kuzey Yunanistan'da Sitagroi I ve II evreleri, Dikilitaş I evresi ve Paradimi II ve III evreleri bu kapsamda belirli çanak çömlek unsurları açısından Gülpınar II evresi ile benzeşen yönlere sahiptirler (Takaoğlu 2006:292).

Orta Kalkolitik dönem Gülpınar III yerleşmesinin materyal kültür öğeleri özellikle çanak çömlek açısından daha çok Ege dünyası ile iletişim ve etkileşim halinde olduğunu göstermektedir. Gülpınar III yerleşimi buluntuları bu bağlamda en yakın benzerleri Kuzeybatı Anadolu'da Troas bölgesinden güneybatı Anadolu'da Pamfilya bölgesine kadar uzanan Batı Anadolu yerleşimlerinde görülmektedir. Örneğin Kuzeybatı Anadolu'da Beşik-Sivritepe, Kumtepe IA ve Alacalıgöl, Orta Batı Anadolu'da İzmir ve Manisa çevresinde Ulucak, Ege Gübre, Yeşilova, Limantepe ve Kulaksızlar, Büyük Menderes havzası üzerinde Çine-Tepecik ile Latmos Dağları çevresinde Malkayası, Güneybatı Anadolu'da Muğla yöresinde Tavabaşı Mağarası, Girmeler Mağarası ve Tlos yerleşmesinde ve en son olarak Antalya çevresinde Karain Mağarası'ndan bilinir. Ege adalarında ise Chios adasında Emporio X-VIII evrelerinde, Samos adasında Tigani I-II evrelerinde, Rodos adasında Kalythies I-II evrelerinde, Youra Adasında Kyklops Mağarası, Saliagos, Kalymnos adasında Vathy Mağarasında ve Kos adasında Batı Anadolu Orta Kalkolitik materyal kültür öğeleriyle karşılaştırılabilecek buluntular elde edilmiştir. Benzer şekilde Mykonos adasındaki Ftelia

ile Thera adasında Akrotiri yerleşimi ve Naksos adasındaki Zas Mağarası ve Grotto Mağarası çalışmaları da bu kültüre ait izler ortaya koymuştur (Takaoğlu 2015). Yunanistan'ın Ege adalarında yapılan arkeolojik çalışmalar Batı Anadolu kıyı kesimleri ile Kiklad ve Doğu Ege adaları arasında bu dönemde bir kültür birliği ve iletişim ağı olduğuna işaret etmektedir (Takaoğlu ve Özdemir 2018; Mavridis 2017). Gülpınar Kalkolitik yerleşmelerinin en önemli özelliği Erken Kalkolitik 2 ve Orta Kalkolitik dönem yerleşim yapısı, mimarisi ve arkeolojik materyal kültürü konusunda ilk kez kapsamlı bilgiler sunmakta ve öncülü Erken Kalkolitik 1 evresine ait bağlantıların boyutlarını göstermesi ile ön plana çıkmaktadır.

Kalkolitik Gülpınar'da; tekstil üretiminin varlığını güçlü bir şekilde ortaya koyan en somut veri ağırşaklardır. Diğer önemli kanıtlar ise çanak çömleklerin kaideleri altında ele geçen negatif yün ve keten izleridir (Özdemir 2012; 2013). Koyun, keçi gibi hayvanlardan kırılan yapağının veya keten gibi çeşitli bitki liflerinin büküm verilerek iplik haline getirilmesinde kullanılan en önemli araçlardan birisi iğlerdir. Ortası şişkin veya düz, tek veya iki ucu sivri, bazen bir ucu çengelli olan genellikle ağaçtan yapılmış olan ve iğ olarak adlandırılan ahşap sopaların uçlarına geçirilen, kilden veya taştan biçimlendirilmiş ortası delik genellikle halka formu ağırlıklara ağırşak denilmektedir. Ağırşakların görevi dairesel yönde döndürülen iğleri stabil pozisyonda tutmak, devinim kuvvetini düzenlemek ve aşağı doğru çekme kuvveti sağlayarak eğrilme işlemi sırasında liflerin büküm verilmesine yardımcı olmaktır (Barber 1991: 303). Kendine özgü bir forma sahip olan ağırşaklar Neolitik dönemden modern dönemlere kadar farklı dönemlerde görülmesine rağmen morfolojik olarak çok az bir değişim gösteren objelerdir.

Bu çalışmaya konu olan ağırşaklar Gülpınar kazıları sırasında ele geçen diğer materyal kültür öğeleriyle birlikte, yerleşmenin ekonomik faaliyetleri, uzmanlık alanları ve zanaatları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Yapı içlerinde ve besin hazırlama alanlarında ele geçen ağırşaklar dokumacılık teknolojisinin ana maddesi olan iplik üretiminin bu mekânlarda gerçekleştirildiğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Yerleşimde çeşitli formlarda sürtme taş ve kemik aletler ile kil nesnelerin görülmesi farklı uzmanlık alanları olduğunu göstermekle birlikte çömlekçilik, hasır dokuma ve sepetçilik teknolojilerinde oldukça ileri düzeyde oldukları görülmektedir. Çanak çömleklerin kaideleri altında oldukça çok sayıda ele geçen negatif tekstil, hasır ve sepet izlerinden ilkel bir çark olarak hasır altlıklarının kullanıldığı görülmektedir (Özdemir 2007; 2012; 2013).

1. Neolitik ve Kalkolitik Dönemde Anadolu'da Tekstil Üretimi

Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik dönemlerde tekstil üretimi ve kullanımı ile ilgili çok az sayıda direkt arkeolojik veri bulunmaktadır. Bu verilerden ön önemlisi şüphesiz MÖ 6000 yılına tarihlenen Neolitik Çatalhöyük tekstilleri olup Anadolu dokumacılığının en önemli kanıtları arasındadır (Mellaart 1967:Pl.119). Çatalhöyük duvar resimlerinde görülen ve kilim motiflerini anımsatan geometrik süslemelerin dışında dokumacılığın en belirgin kanıtları mezarlar ve yapılar içerisinde yangın sebebiyle kömürleşmiş basit örgü tekniğinde yapılmış tekstil kalıntılarıdır (Heidenreich 1960; Burnham 1965:Pl.XXXI-XXXIII). Yapılan analizler sonucunda bazılarının keten tohumlarına ait iç kabuk (*bast*) lifleri bazılarının ise yün olduğu tespit edilmiştir (Ryder 1965: 176; Burnham 1965:170). Ayrıca keten dokuma kumaşa ek olarak yün veya tiftik kumaşının varlığı da saptanmıştır (Mellaart 1967: 219). Yeni dönem Çatalhöyük kazılarında ise 52 no.lu yapı içerisinde tespit edilen mezarda iki çocuk iskeletinin arasında karbonize olmuş keten bitkisinden üretilmiş kumaş kalıntıları Neolitik dönem dokumacılığının önemli bir örneğidir (Özdöl Kutlu 2014: 43).

Neolitik dönem tekstil üretiminin diğer bir örneği Diyarbakır-Çayönü kazısı Hücre Planlı Yapılar Evresinde "DS yapısında (c3)" ele geçen geyik boynuzu oraklardan birinin sap kısmına sarılı ve kireçlenmiş vaziyette kültüre alınmış ketenden dokunmuş bir kumaş kalıntısıdır (Erim-Özdoğan 2007: 83, Res.79). Mikroskobik incelemeler sonucunda, keten liflerine büküm verilerek ip haline getirildiği ve dokumacılıkla ilgili en erken veriler olduğu düşünülmektedir (Erim-Özdoğan 2007: 83). Batı Anadolu'da ise İzmir-Ulucak Höyük Neolitik dönem tabakalarında, C¹⁴ tarihlemelerine göre M.Ö. 6400-6090 yılları arasına tarihlenen Vb evresine ait 33 numaralı yapıda

ele geçen pişmiş toprak idol üzerinde mikroskobik incelemesinde atkı ve çözümlerin görüldüğü sık dokuma kumaş parçası kalıntısı prehistorik tekstil üretiminin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Çilingiroğlu 2009:Fig.7; Çilingiroğlu vd. 2012:Fig.32).

Anadolu'da Neolitik dönem tekstil üretiminin direkt verilerin dışında dolaylı arkeolojik veriler arasında ağırşaklar, tezgâh ağırlıkları, makaralar, kil ve kerpiçler ile çanak çömlek kaideleri üzerindeki negatif yün, keten ve hasır izleri sayılabilmektedir. Bu tip dolaylı verilerin ele geçtiği yerleşimler arasında; Diyarbakır-Çayönü'nde, Hücre Planlı Yapılar Evresinde keten kumaştan sonra bulunan tezgâh ağırlıkları tekstil üretiminin varlığını destekleyen ikincil veriler olarak kabul edilmektedir (Erim-Özdoğan 2007: 72). Konya-Çatalhöyük'te tekstil üretiminin dolaylı kanıtları olarak keten ve yün kullanımının yanı sıra, boya kalıntıları, ağırşaklar, ağırlıklar, dokuma iğneleri, hasır ve sepet izleri dikkat çekmektedir (Burnham 1965; Büken 2003; Özdöl Kutlu 2014: 44).

Diğer yandan İzmir-Ulucak Höyük'te de kumaş kalıntısına ek olarak Neolitik tabakalarda ele geçen ağırşaklar, tezgâh ağırlıkları ve negatif hasır izleri yerleşimde tekstil üretiminin varlığını desteklemektedir (Çilingiroğlu-Çilingiroğlu 2007: 368; Çilingiroğlu 2009: 15; Çevik 2018a: 510, fig.52.6). İzmir-Ege Gübre Neolitik yerleşiminin Neolitik Döneme tarihlenen III. tabakasında ele geçen pişmiş toprak ağırşak ve pişmiş toprak tezgâh ağırlığı kısıtlı olsa tekstil üretiminin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Ozan 2012: 226; Lev.87.1-2).

Göller Bölgesi Neolitiğinde ise Hacılar VI tabakasında bikonik formlu ağırşaklar (Mellaart 1970: 164), Kuruçay'ın Erken Kalkolitik tabakalarında ise pişmiş toprak yarımküre formlu ağırşak tespit edilmiştir (Duru 1994: 64, Lev.206.9), Ayrıca üç adet kemikten, ikisi üstü kesik ve basık koni biçimde (Duru 1994: 67, Lev.213.10,220.1; Lev.213.12) ve biri de yarımküre biçimli ağırşak ele geçmiştir (Duru 1994: 67, Lev.213.11,220.2). Diğer yandan Canhasan 2A ve 2B tabakalarında (French 2010: 43,123,126; Schoop 2014: 431) ve Mersin-Yumuktepee XXIV tabakalarında (Garstang 1953: 52-53, Fig.31; Pl. X) sayıca çok ele geçen ağırşaklar prehistorik dönemde Anadolu'da tekstil üretiminin göstergesi olan önemli arkeolojik verilerdir.

2. Erken ve Orta Kalkolitik Dönem Batı Anadolu'da Tekstil Üretiminin Kanıtları

Batı Anadolu arkeolojisinde Kalkolitik Dönem problemlili ve bilinmeyen bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Döneme ilişkin verilerin yok denecek kadar az olmasının başlıca nedenlerinden birisi arkeolojik araştırma, kazılar ve C¹⁴ tarihlerinin eksikliğidir. Batı Anadolu'da Neolitik Dönemin ne zaman bittiği ve Kalkolitik Dönemin ne zaman başladığı ve ne zaman bittiği ile ilgili kronolojik ve terminolojik sorunlar bulunmasına rağmen karanlık ve önemsiz Kalkolitik Dönem algısı son yıllarda artan çalışmalar sonucunda artık göz ardı edilemeyecek bir konuma gelmiştir (Erdoğan ve Çevik 2015). Kabaca M.Ö. 6. bin ile M.Ö. 4. bin arası bir döneme oturan Kalkolitik Dönem büyük bir zaman dilimini içermekte olup Erken ve Orta Kalkolitik döneme tarihlenen ve sistematik olarak kazısı yapılan yerleşim sayısı oldukça azdır. Batı Anadolu'da Erken ve Orta Kalkolitik dönem kazısı yerleşimler içerisinde tekstil üretimine ait arkeolojik veriler oldukça sınırlı olduğundan tekstil üretimine ait kanıtlar ağırşaklar, tezgâh ağırlıkları gibi materyallerin yanı sıra kil veya kerpiç üzerindeki negatif izlerden ve çanak çömleklerin kaideleri altında ele geçen negatif izler gibi dolaylı arkeolojik verilerden bilinmektedir (Özdemir 2012).

Tekstil üretimi ile ilgili arkeolojik verilerin oldukça az olması hiç şüphesiz dokuma ve hasır gibi organik nesnelere günümüze ulaşamamasıyla ilgilidir. Bu bakımdan seramik kaideleri üzerinde gözlenen dokuma veya hasır negatif izleri dolaylı veri kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Dokuma, hasır ve sepet gibi ürünlerinin prehistorik yaşam içinde ne tür işlemlere sahip olduğu deneysel çalışmalarla aydınlatılabildiği gibi teknolojik açıdan yün, keten, tahıl sapı ve hasırotu gibi hammaddelerden iki boyutlu düz dokuma ve hasır gibi nesnelere üretildiği konusunda bilgiler vermektedir (Özdemir 2013).

Tekstil üretiminde kullanılan organik hammadde ve araç gereçler dışında kemikten yapılan iğne ve bız, pişmiş topraktan yapılan ağırşaklar ve tezgâh ağırlıkları gibi objeler günümüze kadar ulaşan en önemli arkeolojik verilerdir. Batı Anadolu'da Erken ve Orta Kalkolitik dönem tekstil

üretimine ait arkeolojik kanıtların ele geçtiği Erken Kalkolitik dönem yerleşimlerinden; Kuzey Ege Gökçeada- Uğurlu III Erken Kalkolitik (MÖ cal. 5500-5300) tabakasında az sayıda çanak çömlek kırığından disk biçimli ağırşaklar; Orta Kalkolitik döneme tarihlenen Uğurlu II (MÖ cal. 4500-4350) tabakasında ise az sayıda kilden ağırşaklar dikkat çekmektedir (Erdoğan 2018; Çevik vd. 2018b). Kuzeybatı Anadolu'da Troas prehistorik yerleşimlerinden Gülpınar II (MÖ cal. 5320-4940) tabakasında pişmiş toprak ağırşakların yanı sıra çanak çömleklerin kaidesi altında negatif yün dokuma, hasır ve sepet izleri de önemli arkeolojik verilerdir. Gülpınar III (MÖ cal. 4930-4455) tabakasında ise benzer olarak kilden ağırşaklar, çanak çömleklerin kaidesi altında negatif yün dokuma izleri ve az sayıda tezgâh ağırlıkları bulunmaktadır (Takaoğlu ve Özdemir 2018). Diğer yandan Kumtepe IA'da (MÖ 5400/5300-4500/4400) sadece bir adet tezgâh ağırlığı bulunmaktadır (Sperling 1976: 326). Beşik-Sivritepe'de (MÖ 4780-4500) ise sadece negatif hasır izli seramik kaidesine ait örnekler bulunmaktadır (Gabriel 2006: 358, Abb.2.10).

Batı Anadolu merkezinde ise İzmir-Ulucak III (MÖ cal. 5670-5470) tabakasında ise tekstil üretimine ait çanak çömlek kırığı disklerin (Çilingiroğlu vd. 2004:128, Fig.33,4-7) yanı sıra negatif hasır izli seramik kaideleri tespit edilmiştir (Caymaz 2010:27; Çevik 2018a: Fig.52.6). Aydın Çine-Tepecik Höyük IV tabakasında ise az sayıda tezgâh ağırlığı³ ve hasır izli seramik kaideleri ele geçmiş olup İzmir-Yassitepe III'de az sayıda hasır izli seramikler ele geçmiştir⁴. Ayrıca Latmos-Malkayası Mağarası'nda pişmiş topraktan yapılmış yarımküre biçimli ağırşaklar ve ağırlıklar tekstil üretiminin göstergesi olan arkeolojik veriler olarak değerlendirilmektedir (Peschlow-Bindokat 2006: 85, res.76).

Özetle Batı Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik dönem tekstil üretimi ve dokumacılığın birincil maddi kültür kanıtları olan tekstil kalıntıları İzmir-Ulucak Höyük'te ele geçen bir figürin üzerinde görülen kumaş kalıntısı ile sınırlı iken ikincil kanıtlar olan küresel formlu kil ağırşaklar ve çömlek kırığı disk ağırşaklar Gökçeada-Uğurlu Höyük, Gülpınar, İzmir çevresinde Ulucak Höyük ve Latmos-Malkayası Mağarası buluntuları ile sınırlı olduğu görülmektedir (Şek.1)

3. Kalkolitik Gülpınar Ağırşakları

Prehistorik Gülpınar yerleşiminde 2004-2014 kazı sezonları arasında yapılan arkeolojik kazılar sırasında Kalkolitik döneme tarihlenen hammaddesi kilden 39 adet ağırşak ele geçmiştir. Kalkolitik Gülpınar'da bulunan pişmiş topraktan ağırşaklar, form yönünden incelendiğinde oldukça çeşitlilik göstermektedir. Ele alınan 22 örnek, çanak çömlek kırığı olarak bilinen, çanak veya çömleğin gövde parçasından arda kalan kırıkların ikincil kullanım ile fonksiyon kazandırılmasından oluşmaktadır. Yerleşimde ele geçen ağırşaklar tipolojik olarak 6 farklı gruba ayrılmaktadır (Şek.2). 39 adet ağırşak içerisinde tipolojik olarak belirgin bir form veren örnekler katalog için seçilmiştir. Katalog için seçilen örneklerin biçimsel sınıflandırılmasına göre ortaya çıkan tipler şu şekilde sıralanmaktadır; bikonik biçimli (biconical), yarımküre biçimli (hemispherical), yarı oval ve basık yarımküre biçimli (hemispherical with a flattened), kesik koni biçimli (conical with a truncated top), üstü kesik ve basık koni biçimli (conical with a flattened top and truncated) ve çanak-çömlek kırığı disk biçimli farklı ağırşak tipleri olarak toplamda 6 farklı form görülmektedir (Şek 3).

Kalkolitik Gülpınar ağırşaklar tiplerinin evrelere göre sayısal ve yüzdesel dağılımına bakıldığında Gülpınar II ve Gülpınar III evrelerinde Tip 6'nın baskın form olduğu görülmektedir. Tüm ağırşaklar içerisinde Tip 6 %56'lık tip yüzdesi ile ön plana çıkmaktadır. Tip 6'dan sonra en sık görülen Tip 2 olup tüm ağırşaklar içerisinde 6 adet ve %15'lik bir oranla temsil edilmektedir. Diğer ağırşak tipleri ise birbirine yakın oranlarda dağılım göstermektedir (Şek.4)

Gülpınar ağırşaklarının morfolojik özelliklerine bakıldığında;

³ Yunanistan-Atina'da 07-09 Haziran 2013 tarihinde gerçekleştirilen "Communities in Transition: The Circum-Aegean Later Neolithic Stage (ca. 5000/4800-3200/3000 BC)" adlı konferans'taki Prof. Dr. Sevinç Günel'in sözlü sunumu.

⁴ Edirne Trakya üniversitesi Balkan Kongre merkezinde 05-06 Kasım 2015 tarihinde gerçekleştirilen "Tracing the Dynamics of change beyond the modern borders between western Anatolian and Thrace: mid-sixth through the mid-fifth millennium BC" adlı çalıştaydaki Dr. Zafer Derin'in sözlü sunumu.

Tip 1 (Bikonik biçimli)

Gülpınar'daki bikonik biçimli ağırşaklar pişmiş topraktan yapılmıştır. Bu tipteki örnekler, yerleşimin sadece Gülpınar II evresinde ele geçmiştir. Bu örneklerin benzerlerine Gülpınar'ın çağdaşı birçok yerleşimde rastlamak mümkündür. Bunlar; Gökçeada-Uğurlu II'de (Çevik vd. 2018b), Yunanistan'da; Servia yerleşiminin I. tabakasında (Carington Smith 2000: 219,fig.4.32:sf 733,sf 405), Mykonos-Ftelia yerleşiminde (Sampson 2002: 127,fig.135:B6L4,Lev.20:2), Prehistorik Sitagroi yerleşiminde (Elster 2003: 232, Şek. 6.1a-c, Lev. 6.4b, 6.5d) ve Samos-Tigani II/III'de (Felsch 1988: 134,Tafel 86.V40) bu tip ağırşaklara rastlanmıştır. Ayrıca Bulgaristan'daki Sarnevo'da (Alexandrova 2017: 358, Fig.10.1.9-12; 359, Fig.10.2.1-5; 361, Fig.10.4.1), Makedonya bölgesindeki; Slatino yerleşiminde (Chohadzhiev 2006: 54,şek.60:3-9) ve Struma nehri havzasında (Chohadzhiev 2007:81,Şek.3:3.3) benzer ağırşak tipleri bulunmaktadır.

Tip 2 (Yarımküre biçimli)

Yarımküre biçimli ağırşaklar ise Anadolu'da yaygın olarak kullanılan bir formdur. Gülpınar'da her iki evrede birden görülen bu tipteki örnekler pişmiş topraktan yapılmış ve fırınlamadan dolayı yüzeyde bazı renk alacakları görülebilmektedir. Bütün örnekler de yarımküre biçimli forma sahip olmakla birlikte, fırınlama öncesinde hamur haldeyken, merkezlerinde üstten aşağıya doğru açılan delikler, gövdenin alt kısmında hafif şişkinliğe neden olmuştur. Bu formda yapılmış ağırşaklar yeterli genişlikte ve ağırlıktadır. Ayrıca merkezindeki delik ağırşak için yeterli genişliktedir. Gülpınar'daki yarımküre biçimli ağırşakların Kalkolitik dönemdeki benzerleri; Batı Anadolu'da Latmos-Malkayası Mağarası (Peschlow-Bindokat 2006: 85,Res.76), Yunanistan'da Sitagroi yerleşiminde (Elster 2003: 232, Şek. 6.3b, Lev. 6.5c, 6.6f), Mykonos-Ftelia'da (Sampson 2002: 127, Şek. 135, Lev. 20:2) ve Samos-Tigani II/III'de (Felsch 1988: 133-134,Tafel 86.V31-34,V37) ele geçmiştir.

Tip 3 (Yarı oval ve basık yarımküre biçimli)

Yarı oval ve basık yarımküre biçimli pişmiş topraktan yapılan örnekler sadece Gülpınar III evresinde ele geçmiştir. Bu örneklerin bazılarında fırınlama öncesi delik üstten aşağıya doğru açıldığından gövdenin alt kısmında hafif şişkinlik mevcuttur. Genelde bu tipteki ağırşakların yüzeyleri bezemeli olarak ele geçmektedir. Fakat bu örneğin yüzeyinde bezemeye rastlanmaz. Gülpınar III evresinde bulunan bu biçimdeki ağırşakların benzerleri Mykonos-Ftelia yerleşiminde (Sampson 2002: 127,Şek.135,Lev.20:2) ve Chios-Emporio VIII evresinde (Hood 1982: 637,plate 133.6) rastlanmıştır. Ayrıca Bulgaristan'daki Sarnevo'da (Alexandrova 2017: 361, Fig.10.4.4), Makedonya bölgesinde yer alan Slatino yerleşiminde (Chohadzhiev 2006: 54,Şek.60:2) benzer ağırşak tipleri bulunmaktadır.

Tip 4 (Üstü kesik koni biçimli) Üstü kesik koni biçimli örnekler Gülpınar II'de sadece 2 adet olup pişmiş topraktan yapılmıştır. Her iki örneğinde fırınlama öncesinde hamur haldeyken, merkezinde üstten aşağıya doğru açılan delik nedeniyle gövdenin alt kısmında hafif şişkinlik olduğu gözlenmektedir. Kalkolitik Gülpınar'da bulunan bu biçimdeki ağırşakların çağdaşı yerleşimlerdeki benzerleri; Yunanistan'da; Prehistorik Sitagroi yerleşiminde (Elster 2003: 233,Şek.6.4g, Lev.6.7a), Mykonos-Ftelia yerleşiminde (Sampson 2002: 127,Şek.135: B6 L2) ele geçmiştir. Ayrıca Makedonya bölgesinde Struma nehri havzasında (Chohadzhiev 2007: 81,Şek.3:8.1) benzer ağırşak tipleri bulunmaktadır.

Tip 5 (Üstü kesik ve basık koni biçimli)

Üstü kesik ve basık koni biçimli örnekler pişmiş topraktan, kilden yapılmış olup Gülpınar III evresine tarihlenir ve 3 adet ile temsil edilir. Kalkolitik Gülpınar'da bulunan bu biçimdeki ağırşakların çağdaş dönem yerleşimlerdeki benzerlerine Yunanistan'da; Tharrounia 'da (Sampson 1993: Lev.222), Samos-Tigani II/III'de (Felsch 1988: 134,Tafel 86.V36) ve Bulgaristan'da Sarnevo'da (Alexandrova 2017: 358, Fig.10.1.13; 359, Fig.10.2.3-5; 361, Fig.10.4.1) rastlanılmaktadır.

Tip 6 (Çanak çömlek kırığı disk biçimli)

Disk biçimli örnekler çanak çömlek gövde parçalarının kenarlarının yuvarlatılması ve ortasının delinmesiyle yapılmışlardır. Yüzeyleri perdahlı olan ikincil kullanılmış malzemeden üretilmiş disk biçimli bu ağırşakların merkezindeki delik, genellikle her iki yüzünden delinerek oluşturulmuştur. Gövde parçası olmalarından kaynaklanan hafif içe doğru kavis aşlında bu ağırşakları kullanışlı hale getirmektedir. Her iki evrede de görülen Gülpınar'daki bu ağırşakların benzerlerine Anadolu'da Uğurlu III'de ve Ulucak IIIa-c'de (Çevik vd. 2018b), Yunanistan'da; Saliagos yerleşiminde (Evans ve Renfrew 1968: 70,lev.51:1-8), Prehistorik Sitagroi yerleşiminde (Elster 2003: 233,Lev.6.4d-h) ve Servia yerleşiminin EN tabakasında (Carington Smith 2000:210,fig.4.31:sf647,sf744,sf780; 211, PL.4.17:a) ve II. tabakasında (Carington Smith 2000: 210,fig.4.31:sf677) çanak çömlek kırığı disk biçimli ağırşak örnekleri ele geçmiştir. Ayrıca, Bulgaristan'daki Sarnevo (Alexandrova 2017: 344, Fig.9.1.8), Makedonya'daki Slatino yerleşiminde (Chohadzhiev 2006: 54, Şek. 60:1) ve Struma nehri havzasında (Chohadzhiev 2007: 81, Şek. 3:6.1) benzer ağırşak tiplerine rastlanılmaktadır.

4. Etnografik Örnekler ve Kalkolitik Gülpınar Ağırşaklarının İşlevlendirilmesi

Koyun, keçi gibi hayvanlardan kırılan yün veya yapağının dokumacılıkta kullanılabilmesi için eğrilip iplik haline getirilmesi gerekmektedir. Etnografik çalışmalarda dokumacılıkla ilgili araçlar iğ, çırçır, yay ve tokmak, çıkırık, ağırşak, kirkit, yün tarağı olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. En temel araçlar ise iğler ve ağırşaklardır. Etnografik örneklere göre; baş ve sap kısmı kalın olan kalın ip iği, kalın ip iğine göre daha ince kalınlığa sahip formdakine çorap eğirme iği ve baş kısmı ve sapı oldukça ince olan formdakine ise yün eğirme iği olmak üzere 3 farklı çeşidi bulunmaktadır. Eğrilen ipliğin kaymaması için iğin alt ucuna takılan yuvarlak formlu ağırlık sağlayan parçaya ise ağırşak denmektedir (Koşay 1977:51). Bu ağırlıklar iğlerin sallandırıldığında dikey doğrultuda durmasına ve döndürülmesi sırasında ağırlık merkezi oluşturarak dönme hareketine yardımcı olmaktadır. Geleneksel yöntemlerde iplik eğirme için kullanılan araç gereçler iğ, kirman, fengire gibi yöresel olarak farklı adlara sahip olsa da işlevsel olarak benzer formlarda ahşap araçlarla yapılmaktadır (Yanar ve Akpınarlı 2016:171). Yün liflerinin ve yapağının döndürülmek suretiyle büküm verilerek iğ üzerine gerdirilerek sarılması vasıtasıyla ip haline getirilmesi günümüzde geleneksel dokumacılıkta halen kullanılmakta olup etnografik örneklerin prehistorik örneklerle ile analogilerinin yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Çanakkale'nin Çan ilçesi Kumarlar köyünde geleneksel yöntemlerle yapılan aba dokumacılığında iğ ve ağırşakların kullanım fonksiyonları etnografik olarak belgelenmiştir. Geleneksel olarak dokumacılık yapılan hanelerde kullanılan ahşap iğlerin ağırşaklar ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Kaba yün iplikle dokunan aba için keçi ve koyunlardan kırılan yün yapağı tarak aşamasından sonra elde büküm verilmek için iğ ile döndürülerek kullanılmaktadır (Günyol 2005:19). Yine Çanakkale Ayvacık yöresinin geleneksel halı dokumacılığında kullanılan yün veya yapağı tarandıktan sonra iğ veya çıkırık ile eğildiği etnografik çalışmalardan bilinmektedir (Aksoy 2008:308).

Kalkolitik Gülpınar kazılarında iğler ile ilgili arkeolojik bir veri ele geçmemesine rağmen iğ kullanımı ve dolayısıyla tekstil üretiminin kanıtı olarak çok sayıda ağırşak ele geçmiştir. Prehistorik dönemde iğlerin varlığının göstergesi olan ağırşakların ele geçmesi ancak iğlerin ele geçmemesi bunların çoğunlukla ahşaptan yapılmış oldukları tezini güçlendirmektedir. Fakat az sayıda da olsa iğlerin kemikten ve bronzdan yapılan örnekleri de bilinmektedir (Özdemir 2013:114). İğler genellikle küçük ölçekli hane tipi üretim ve kişisel kullanımın göstergesi olup Gülpınar ve civar köylerde yapılan kırsal araştırmalar sırasında rastlanan etnografik örneklerin Kalkolitik Gülpınar ağırşaklarına biçimsel olarak oldukça benzemesi dikkat çekmektedir (Şek.5). Etnografik örnekler göz önüne alındığında Kalkolitik Gülpınar ağırşaklarının; baş kısmı ve sapı oldukça ince olan ahşap iğler ile birlikte yün ve yapağının büküm verilerek iplik üretiminde kullanımları ileri sürülebilmekte ve ağırşakların kullanım fonksiyonları anlaşılabilir (Şek. 6).

Değerlendirme ve Sonuç

Batı Anadolu kronolojisine göre Erken Kalkolitik II (M.Ö. 5300-4900) ve Orta Kalkolitik (M.Ö. 4900-4300) dönemlerine tarihlenen Gülpınar ağırşaklarının benzerlerine çok az yerleşimde rastlanılmaktadır. Batı Anadolu'da Uğurlu II-III ve Ulucak III tabakalarında benzer ağırşak tipleri bulunması yanında Yunanistan'da Sitagroi I-II evrelerinde, Servia yerleşiminde, Saliagos, Tigani II-III evrelerinde, Emporio VIII-IX, Tharrounia 'da, Neolitik Mykonos, Ftelia yerleşiminde, Bulgaristan'da Sarnevo'da, Makedonya'da Slatino yerleşiminde ve Struma nehri havzasında benzer ağırşak tiplerine rastlanılmaktadır. Kalkolitik Gülpınar yerleşimindeki ağırşak buluntuları ile, Yunanistan, Ege adaları ve Balkanlar'da ele geçmiş ağırşaklar, tipolojik açıdan benzer özellikler göstermektedir (Şek.1)

Gülpınar örneklerinin Neolitik ve Kalkolitik dönem ağırşak tipleri ile karşılaştırılmasında, mevcut ağırşak tipolojileri ile uyum içerisinde olduğu ve aykırı bir forma sahip örnek olmadığı görülmektedir. Gülpınar ağırşakların Kalkolitik dönemin ortak bir özelliği olarak düşünülen, bezemesiz ve sade bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Gülpınar ağırşak örneklerinde olduğu gibi Anadolu'da, Erken ve Orta Kalkolitik dönem yerleşimlerinde kilden yapılmış ağırşakların çoğu bezemesiz, sade ve özensiz ele geçmesi bu görüşü desteklemektedir. Kalkolitik döneme atfedilen ve yüzeyi bezemeli ağırşak örnekleri sadece Mersin-Yumuktepe XXIV tabakası ile sınırlı kalmaktadır (Garstang 1953: 52, Fig.31; Pl. X). Bezemeli tipteki ağırşakların Geç Kalkolitik Dönem ile görülmeye başlanıldığı ve özellikle İlk Tunç Çağından itibaren çokça yaygınlaştığı bilinmektedir (Caymaz 2010:268; Joukowsky 1986:374).

Kalkolitik Gülpınar ağırşakların genel morfolojik özelliklerine bakıldığında ise bikonik, oval ve küre tipli örneklerin baskın form olduğu görülmektedir. Prehistorik dönemde üretim ve kişisel ihtiyaçlara göre stratejik ve ergonomik değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Örnek olarak tepesi kesik formdaki ağırşakların; ağırlıklarını düşürmek için veya ağırşaklara daha fazla iplik sarmak için bu şekilde tasarlanmış olabileceği ileri sürülmektedir (Carington-Smith 2000: 218). Küresel formlu örnekler çok fazla ip sarılamaması nedeniyle tepelerinin veya altlarının düzleştirildikleri ileri sürülebilir. Böylelikle, tamamı küre ya da bikonik şekildedeki örnekler kıyasla, yarımküre veya üstü kesik koni biçimindeki ağırşakların kullanım kolaylığı sağlayarak daha fazla ip sarabilme imkânı tanınması önemli yenilikler olarak değerlendirilmektedir. Gülpınar'da az sayıda örnek ele geçmesine rağmen, tek bir tip yerine, farklı tiplerde ve ağırlıklarda ağırşak örneklerinin bulunması farklı kalınlıklara sahip dokuma ipi üretimini düşündürmektedir. Böylelikle etnografik örneklerde olduğu gibi farklı iğ kalınlıkları ile farklı ihtiyaçlara yönelik ipler ile farklı tekstillerin dokunması amaçlanmış olmalıdır.

Tekstil üretimi ve dokumacılıkla ilgili verilerin önemli göstergesi sayılan ağırşaklar ve çeşitli form ve ağırlıktaki tezgâh ağırlıkları Ege Dünyası ve Balkan coğrafyasında Tunç Çağı ile yaygınlaşmaya başlayarak Geç Tunç Çağı ile zirve noktasına ulaşmıştır (Yılmaz 2016: 104). Tunç çağının aksine sayıca az olan Kalkolitik Gülpınar ağırşakları küçük ölçekli hane tipi tekstil üretiminin arkeolojik kanıtları olarak değerlendirilebilmektedir. Ele geçen değişik form ve tiplerde toplam 39 adet ağırşak Kalkolitik Gülpınar yerleşiminde tekstil üretimin en önemli ana girdisi olan iplik üretiminin varlığını büyük ölçüde desteklemektedir. Bu dolaylı veriler ışığında Gülpınar toplumunun tekstil üretimi konusunda bir nevi uzmanlaşmaya başladığı ayrıca yerleşimde çanak çömlek kaidesi üzerindeki negatif yün ve keten izleri doğrultusunda dokumacılık ve hasırcılık ile ilgili önemli zanaatçılık faaliyetlerinin olduğunu göstermektedir.

Günümüzde Anadolu'nun bazı yörelerinde iğ ve ağırşak kullanımıyla yünün veya ketenin iplik haline getirildiği bu geleneksel üretim modelinin hala devam etmesi etnografik örneklerle arkeolojik verilerin analogik olarak değerlendirilmesi önemli bir katkı sunmaktadır. Bu katkılar ile prehistorik toplumların dokumacılıkta kullandıkları araç ve gereçler ile ilgili açıklayıcı bilgiler üretilmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Biçimsel olarak farklı tipteki ağırşaklardan yola çıkılarak oluşturulan Kalkolitik Gülpınar ağırşak tipolojisi, ileriki yıllarda ele edilecek yeni

verilerle birlikte prehistorik dönem tekstil üretimi ile ilgili sınırlı bilgilere ve sorunların çözümüne katkı sağlayacağı şüphesizdir.

Teşekkür

Prehistorik Gülpınar yerleşimi ağırşak buluntularını çalışmamıza izin veren Gülpınar Kazı Başkanı Prof.Dr. Çoşkun ÖZGÜNEL'e ve Kalkolitik dönem kazılarının yürütücüsü Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU'na teşekkürü bir borç biliriz. Diğer yandan Uğurlu Höyük ve Ulucak Höyük kazı buluntusu yayınlanmamış ağırşakların bu çalışmada bahsedilmesine izin veren Prof. Dr. Burçin ERDOĞU ve Prof. Dr. Özlem ÇEVİK'e içten teşekkürlerimizi sunarız. Son olarak suluboya çizimleri ile ağırşakları işlevsel olarak canlandırmasına olanak sağlayan ressam Alper KAYA'ya içtenlikle teşekkür ederiz.

Katalog

1. Bikonik Biçimli Ağırşak (**Tip 1**) (Şek. 3.1)

Pişmiş toprak, hamuru açık kahverengi, yatay kesiti yuvarlak, dikey kesiti bikonik biçimli.

[Yükseklik: 3.5 cm, Genişlik: 4 cm, Delik çapı: 0.7 cm]

2. Yarımküre Biçimli Ağırşak (**Tip 2**) (Şek. 3.2)

Pişmiş toprak, hamuru devetüyü renkte, az pişmiş, fırınlamadan dolayı üst yüzeyde alacalanma mevcut, yatay kesiti yuvarlak, dikey kesiti yarımküre biçimli, dikey delik üstten aşağıya doğru açıldığından alt kısmında hafif şişkinlik mevcut. [Yükseklik: 3.13 cm, Genişlik: 4.9 cm, delik çapı: 0.6 cm.]

3. Yarı Oval ve Basık Yarımküre Biçimli Ağırşak (**Tip 3**) (Şek. 3.3)

Pişmiş toprak, hamuru grimsi-kahverengi, fırınlamadan dolayı çok hafif alacalanma mevcut, yatay kesiti yuvarlak, dikey kesiti yarı oval ve basık yarımküre biçimli; dikey delik üstten aşağıya doğru açıldığından alt kısmında hafif şişkinlik mevcut. [Yükseklik: 1.88 cm, Genişlik: 4.72 cm, Delik çapı: 0.6 cm]

4. Kesik Koni Biçimli Ağırşak (**Tip 4**) (Şek. 3.4)

Pişmiş toprak, yarısı korunmuş; kırmızımsı-kahverengi, fırınlamadan dolayı hamur kısmen siyahlaşmış yatay kesiti yuvarlak, dikey kesiti üstü kesik koni biçiminde; dikey delik üstten aşağıya doğru açıldığından alt kısmında hafif şişkinlik mevcut. [Yükseklik: 2.94 cm. Genişlik: 4.1 cm, Delik çapı: 0.7 cm.]

5. Üstü Kesik ve Basık Koni Biçimli Ağırşak (**Tip 5**) (Şek. 3.5)

Pişmiş toprak, hamuru grimsi-kahverengi, mika katkılı, fırınlamadan dolayı hafif alacalanma söz konusu, yatay kesiti yuvarlak, dikey kesiti üstü kesik ve basık koni biçimli. [Yükseklik: 1.4 cm. Genişlik: 4 cm, Delik çapı: 0.55 cm]

6. Çanak-çömlek Kırığı Disk (**Tip 6**) (Şek. 3.6)

Çömlek gövdesinden yapılmış disk, yarısı korunmuş; hamuru pembemsi-kahverengi, her iki yüzünden yontularak delinmiş, yatay kesiti yuvarlak, dikey kesiti dikdörtgen, kenarları yuvarlatılmış, tekerlek biçimde. [Yükseklik: 0.6 cm, Genişlik: 5.4 cm, Delik çapı: 0.7 cm]

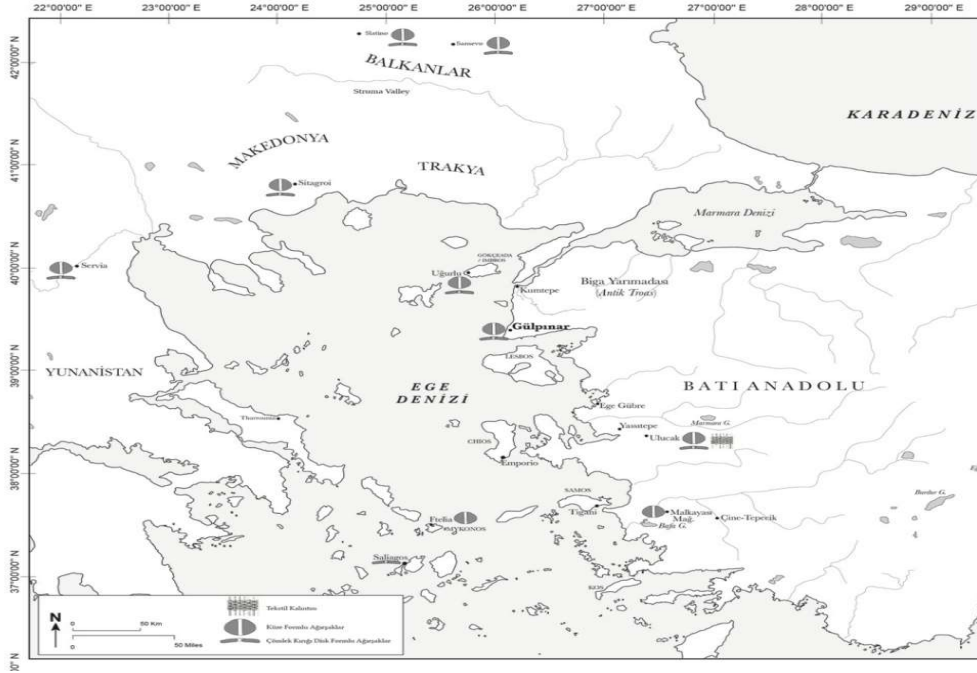
KAYNAKÇA

- Aksoy, Aslı. "Çanakkale-Ayvacık Yöresi Halılarının Teknik, Renk ve Desen Özellikleri," in *Ayvacık Değerleri Sempozyumu (29-30 Ağustos)*, A. Akdemir, et al., (eds.), 2008, Çanakkale, 305-321.
- Alexandrova, Ralitsa. "Ceramic Spindle Whorls, Loom Weights and Vaira", *Sarnevo, Pits from the Late Neolithic, Early and Late Iron Age, and the Roman Period, Volume 1: The Late Neolithic pit field*, K.Bacvarov, M.Tonkova;G.Gatsarov (eds.), Sofya, 2017, 345-362.
- Barber, E.J.W. *Prehistoric Textiles: The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages with Special Reference to the Aegean*. Princeton 1991.
- Burnham, Harold B."Catal Hüyük: The Textiles and Twined Fabrics", *Anatolian Studies* 15, 1965, 169-174.
- Büken, Rengin. "Çatalhöyük Teskilleri ve Teknik Analizleri", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 3, 2003, 79-86.

- Carrington Smith, Jill. "The Spinning and Weaving Implements", *Servia I, Anglo-Hellenic Rescue Excavations 1971-73*, The British School at Athens 2000, 207-263.
- Caymaz, Tayfun. *Yeni Buluntular Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Dönem Kültürü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010, Ege Üniversitesi.
- Chohadzhiev, Stefan. *Slatino - Prehistoric Settlements*, 2006.
- _____. *Neolithic and Chalcolithic Cultures in the Struma River Basin*, 2007.
- Çevik, Özlem. "What follows the Late Neolithic occupation in Central-Western Anatolia? A view from Ulucak", in *Communities in Transition: The Circum-Aegean Later Neolithic Stage* (ca. 5000/4800-3200/3000 BC), S. Dietz, F. Mavridis, Z. Tankosic; T. Takaoğlu (eds.), Athens, 2018a, 506-512.
- Çevik, Özlem; Burçin Erdoğan; Turan Takaoğlu; Rıza Tuncel. "Batı Anadolu Arkeolojisi'nin Kayıp Dönemi: MÖ 5600/5500-4500/4000", *Tübitak Araştırma Projesi 114K271*, (Yayınlanmamış Proje Sonuç Raporu), 2018b.
- Çilingiroğlu, Çiler. "Of Stamps, Loom Weights and Spindle Whorls: Contextual Evidence on the Function(s) of Neolithic Stamps from Ulucak, İzmir, Turkey", *Journal of Mediterranean Archaeology*, 22 (1), 2009, 3-27.
- Çilingiroğlu, Altan, Zafer Derin, Eşref Abay, Haluk Sağlamtimur, İlhan Kayan. *Ulucak Höyük Excavations Conducted Between 1995 and 2002 (Ancient Near Eastern Studies Supplement 15)* Peeters, Belgium, 2004.
- Çilingiroğlu Altan; Özlem Çevik, Çiler Çilingiroğlu. "Ulucak Höyük: Towards Understanding the Early Farming Communities of Middle West Anatolia", in *The Neolithic in Turkey, New Excavations & New Research, Western Turkey*, M. Özdoğan, N. Başgelen and P. Kuniholm (eds.), Archaeology&Art Publications, İstanbul, 2012, 139-175.
- Duru, Refik. *Kuruçay Höyük I. 1978-1988 Kazılarının Sonuçları Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri, (Results of the Excavations 1978-1988. The Neolithic and Early Chalcolithic Periods)*. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994.
- Elster, Ernestine S. "Tools of the Spinner, Weaver and Mat Maker", *Prehistoric Sitagroi: Excavations in Northeast Greece, 1968-1970, Volume 2: The Final Report*, E.S. Elster, ve C. Renfrew (eds.), Los Angeles 2003, 229-251.
- Erdoğan, Burçin. "Neolithic to Chalcolithic Transition in the Island of Gökçeada (Imbros)", in *Communities in Transition: The Circum-Aegean Later Neolithic Stage* (ca. 5000/4800-3200/3000 BC), S. Dietz, F. Mavridis, Z. Tankosic; T. Takaoğlu (eds.), Athens 2018, 367-372.
- Erdoğan, Burçin; Özlem Çevik. "Batı Anadolu Kronolojisi ve Terminolojisi: Sorunlar ve Öneriler", *APAD* 1, 2015, 29-45.
- Erim-Özdoğan, Aslı. "Çayönü", *Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*; M. Özdoğan ve N. Başgelen (derl.), İstanbul 2007, 57-97.
- Evans, John; Colin Renfrew. *Excavations at Saliagos Near Antiparos, The British School at Athens. Supplementary Volumes: 5*, Times and Hudson, London, 1968.
- Felsch, Rainer C.S. *Das Kastro Tigani, Die spatneolithische und chalkolithische siedlung, Samos II*, Mainz: R. Habelt 1988.
- French, David. *Canhasan Sites: Canhasan I: The Small Finds*, British Institute of Archaeology at Ankara Monograph 45, London 2010.
- Gabriel, Utta. 2006. "Ein Blick zurück-Das fünfte Jahrtausend vor Christus in der Troas", in *Troia: Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft*, M. Korfmann (ed.), Mainz: Zabern.
- Garstang, John. *Prehistoric Mersin, Yumuktepe in Southern Turkey*, Oxford 1953.
- Günyol, Hande. "Kuzeybatı Anadolu'da Dokumacılık Geleneğinin Kaynakları ve Günümüzden Bir Örnek:Aba", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 5, 2005, 17-22.
- Heidenreich, Robert. "Textiles from Çatal Höyük", *Archaeology* 16, 1960, 39-46.
- Hood, Sinclair. *Chios Prehistoric Emporio and Ayio Gala, Vol. II*. Oxford, 1982.

- Joukowsky, Martha. *Prehistoric Aphrodisias 1, Excavations and studies*. Providence, 1986.
- Koşay, Hamit Z. *Pulur Etnografya ve Folklor Araştırmaları*, 1977, Ankara.
- Mavridis, Fanis. "Neolithic pottery groups from the Agia Triada Cave, southern Euboea, and the Aegean Late Neolithic: Some remarks," in *An Island Between two Worlds: The Archaeology of Euboea from Prehistoric to Byzantine Times, Papers and Monographs from the Norwegian Institute at Athens, Volume 6*, Ž. Tankosić, F. Mavridis and M. Kosma, (eds.), Athens, 2017, 67-98.
- Mellaart, James. "Mellaart, James. *Çatalhöyük. A Neolithic Town in Anatolia*, New York 1967.
- _____. *Excavations at Hacilar*, Edinburg: Edinburg University Pres., 1970.
- Ozan, Ali. Ege Gübre Yerleşiminden Elde Edilen Veriler Kapsamında Kıyı Ege Neolitik Kültürünün Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2012, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Özdemir, Abdulkadir. "An Experimental Study of Mat Impressions on Pot Bases from Chalcolithic Gülpınar (Smintheion)" *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia, Volume 4*, T. Takaoğlu (ed.), Ege Yayınları, İstanbul 2007, 73-86.
- _____. "Kalkolitik Gülpınar (Gülpınar)'da Dokumacılık ve Hasırcılık" *Anadolu/Anatolia* 38, 2012, 139-153.
- _____. *Kalkolitik Gülpınar (Gülpınar) Yerleşiminde Hasırcılık ve Dokumacılık*, Studies on the Troad 3, Troia Vakfı Yayınları, Çanakkale 2013.
- Özdöl, Kutlu, Serap. "Neolitik Dönemde Tekstil", *Aktüel Arkeoloji* 40, 2014, 42-49.
- Özgünel, Çoşkun. *Smintheion: Troas'da kutsal bir alan, Gülpınar'daki Apollon Smintheus Tapınağı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.
- _____. "Das Heiligtum Des Apollon Smintheus und Die İlias," *Studia Troica* 13, 2003, 261-291.
- _____. *Smintheion: Apollon Smintheusun İzinde*, Ege Yayınları, İstanbul 2013.
- _____. *Smintheion: In search of Apollo Smintheus*, Ege Yayınları, İstanbul 2015.
- Peschlow-Bindokat, Anneliese. *Tarihöncesi İnsan Resimleri, Latmos Dağları'ndaki Prehistorik Kaya Resimleri*, 2006.
- Ryder, Michael Lawson. "Report of Textiles From Çatal Höyük", *Anatolian Studies* 15, 1965, 175-176.
- _____. *Sheep and Man* (London), 1983.
- Sampson, Adamantios. *Skoteini at Tharrounia, The Cave, the Settlement and the Cemetery*, Athens 1993.
- _____. *The Neolithic Settlement at Ftelia, Mykonos*, Rhodes 2002.
- Schoop, Ulf-Dietrich. "Weaving Society in Late Chalcolithic Anatolia: Textile Production and Social Strategies in the 4th Millennium BC", *Western Anatolia before Troy Proto - Urbanisation in the 4th Millennium BC?*, B. Horejs; M. Mehofer (eds.), Austrian Academy of Sciences Press, Vienna 2014, 421-446.
- Sperling, Jerome. W. "Kum Tepe in the Troad: Trial Excavation, 1934," *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* 45(4), 1976, 305-364.
- Takaoğlu, Turan. "The Late Neolithic in the Eastern Aegean: Excavations at Gülpınar in the Troad", *Hesperia* 75, 2006, 289-31.
- _____. "Prehistoric Occupations at Smintheion, A Preliminary Report", *Smintheion in Search of Apollo Smintheus*, C. Özgünel (ed.), Ege Yayınevi, İstanbul 2015, 137-165.
- Takaoğlu, Turan; Abdulkadir Özdemir. "Smintheion Öncesi: Prehistorik Yerleşim". In *Smintheion: Apollon Smintheus'un İzinde*, C. Özgünel (ed.), Ege Yayınevi. İstanbul 2013, 15-28.
- _____. "The Middle Chalcolithic in the Troad: A new look from Gülpınar", in *Communities in Transition: The Circum-Aegean Later Neolithic Stage (ca. 5000/4800-3200/3000 BC)*, S. Dietz, F. Mavridis, Z. Tankosić; T. Takaoğlu (eds.), Athens 2018, 479-490.
- Yanar, Ayşem & Feriha Akpınarlı. "Geleneksel Ankara Sof Dokumaları," *Ankara Araştırmaları Dergisi* 4(2), 2016, 170-179.

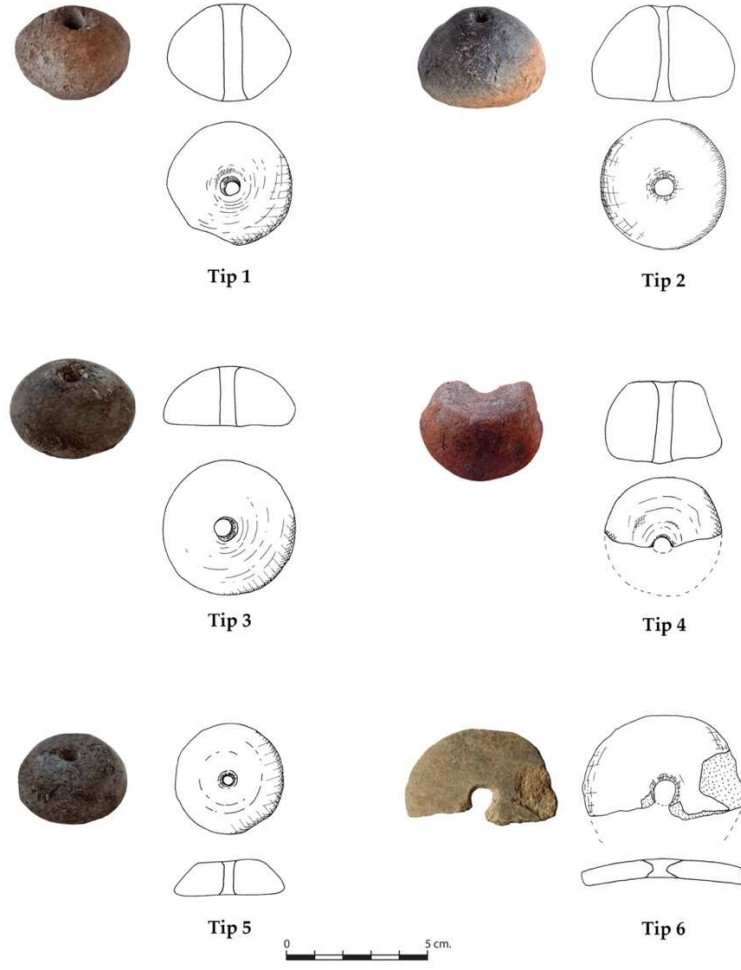
ŞEKİLLER

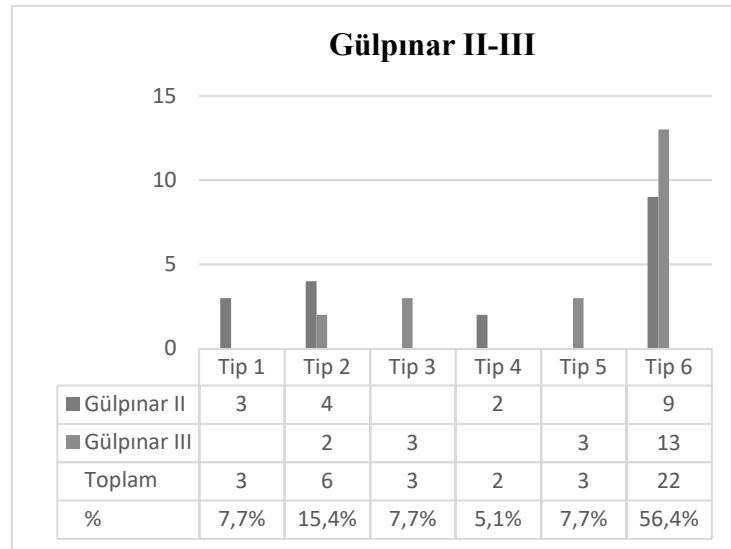
Şekil 1. Batı Anadolu'da Neolitik, Erken ve Orta Kalkolitik döneme tarihlenen yerleşimler ve tekstil, ağırşak buluntularının ele geçtiği merkezler (Çizim: A.Onur Bamyacı).

Ağırşak Tipleri	Tip	Sektör	Gülpınar II	Gülpınar III
 Bikonik (Biconical)	Tip 1 Sayı 3	2 1	Oda 33, Ça Bha 2	- -
 Yarımküre (Hemispherical)	Tip 2 Sayı 6	1 2/1 2 1	Oda 11 Oda 35 Ça Bha 2	Oda 29 Oda 29 - -
 Yarı oval ve basık yarımküre (Hemispherical with a flattened)	Tip 3 Sayı 3	1	-	Oda 25, Avlu, Bha 5, Oda 14
 Kesik koni (Conical with a Truncated top)	Tip 4 Sayı 2	1 2	Bha 1 Ça	- -
 Üstü kesik ve basık koni (conical with a flattened top and truncated)	Tip 5 Sayı 3	2 1	- -	Oda 36 Oda 14, 27
 Çanak Çömlek kırığı disk (Sherd disk)	Tip 6 Sayı 22	1/2 1 1 3/1 3	Oda 1, 3 Oda 3 Bha 2 G12/q4, H12/q2, H13/q4	Oda 36 Oda 23, 29 Avlu-Bha 5 Avlu-Bha 5, K12/q4 H12/q3, F10/q2, J13/q2

Şekil 2. Kalkolitik Gülpınar Ağırşak tipolojisinin evrelere ve mekanlara göre dağılımını gösteren tablo.

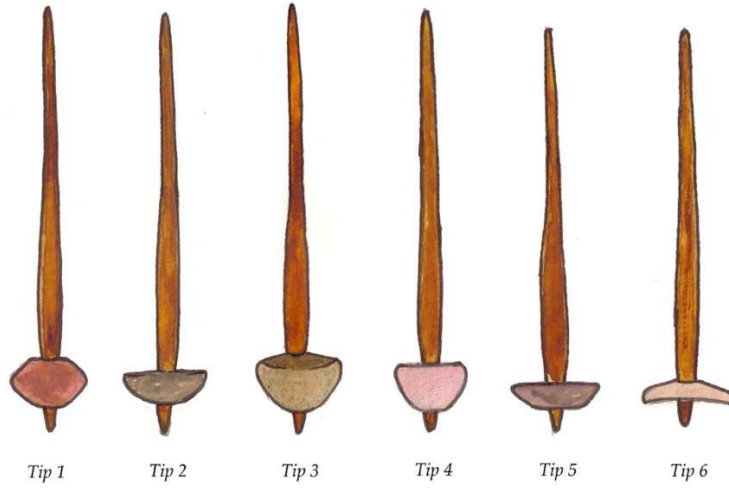
Şekil 3. Kalkolitik Gülpınar ağırşak tipolojisi.

Şekil 4. Kalkolitik Gülpınar Ağırşak tiplerinin evrelere göre sayısal ve yüzdesel dağılımını gösteren grafik.

Şekil 5. (Solda) Çanakkale Çan ilçesi Kumarlar köyünde geleneksel dokumacılıkta kullanılan ahşap iğ ve taş ağırşak örneği (Günyol 2005:Res.5); (Sağda) Çanakkale Ayvacık ilçesi Kızılköçü köyü yörüklerinin yün eğirmede kullandıkları ahşap iğ ve taş ağırşak (Fotoğraf: Abdulkadir ÖZDEMİR).

Şekil 6. Kalkolitik Gülpınar ağırşak tiplerinin ahşap iğ ile birlikte işlevsel kullanımını gösteren hipotetik çizim (Çizim: Alper KAYA).